

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 371.3:78.087.61

Галина ВАСИЛЬЄВА,*orcid.org/0000-0001-8761-6163**старший викладач кафедри музичного мистецтва відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв» (Миколаїв, Україна) VasilievaGG@i.ua***Олена БОРОВИЦЬКА,***orcid.org/0000-0002-4982-5383**провідний концертмейстер кафедри музичного мистецтва відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв» (Миколаїв, Україна) music_art_mfknukim@i.ua***КАМЕРНО-ВОКАЛЬНІ ТВОРИ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ XIX СТОЛІТТЯ В РЕПЕРТУАРІ ФАХІВЦІВ НАПРЯМУ «НАРОДНИЙ СПІВ»**

У статті проаналізовано питання підготовки фахівців спеціальності «Народний вокал». Зазначено, що основою репертуару є народнопісенний матеріал, представлений сольними піснями та піснями в супроводі фортепіано. Зауважено, що велика роль має надаватися й авторським творам українських композиторів. Серед творів, які мають входити до репертуару співаків спеціальності «Народний вокал», велика роль відводиться камерно-вокальній спадщині українських композиторів XIX ст., насамперед творам М. Лисенка. Зазначено, що дані твори демонструють генетичний зв'язок із фольклором на інтонаційному, ритмічному та ладовому рівнях.

Ключові слова: народний спів, вокаліст, репертуар, українські композитори, камерно-вокальні твори.

Galina VASILIEVA,*orcid.org/0000-0001-8761-6163**Senior Lecturer of the Department of Music Art, Separated Subdivision "Mykolayiv Branch of the Kyiv National University of Culture and Arts" (Mykolaiv, Ukraina) VasilievaGG@i.ua***Elena BOROVITSKA,***orcid.org/0000-0002-4982-5383**Leading Concertmaster of the Department of Music Art of the Separated Subdivision "Mykolayiv Branch of the Kyiv National University of Culture and Arts" (Mykolaiv, Ukraina) music_art_mfknukim@i.ua***CHAMBER-VOCAL WORKS OF UKRAINIAN COMPOSERS OF XIX CENTURY IN REPERTOIRE OF SPECIALISTS DIRECTION "FOLK VOCAL"**

The vocal training of the singer is a rather complex and lengthy process. It includes many stages associated with voice, training intonation and vocal accuracy, adhering to all the components that form the basis of professional craftsmanship. When studying ways to raise the level of vocalist necessary to use different techniques. However, the purpose of any preparation is the correct reading of the musical material, its skillful execution. In forming the vocal skill of the singer, who chose folk style as a base for himself, the lion's share of the repertoire is made up of folk pieces. However, we can testify to the fact that it is not possible to build the entire process of training specialists and their concert activities exclusively on populist material. Of considerable interest are the chamber and vocal works of Ukrainian composers, who not only have a lot of folk roots, but also contribute to the reproduction of important factors. Accordingly, one should consider the peculiarities of those chamber-vocal works that can be used in the preparation of folk vocalists.

Among works that need to be included in the repertoire of folk singers there are chamber and vocal pieces by M. Lysenko. The founder of the Ukrainian composer school made great achievements in the field of vocal art. Many successions written in the texts of t. Shevchenko are in his legacy. Due to the fact that Lysenko paid a lot of attention to the preservation of Ukrainian folklore – he collected songs, worked out – his author's chamber and vocal works are also close to the poetics of folk songs, both figuratively and substantively, and in intonation. The works of the leading composers of the XIX century show a close connection with folk leakages, which may manifest themselves at different levels of

interaction with folk art. This may be the processing of a folk song, the citation of individual elements – intonation turns, typical rhythm formulas, modes, the reproduction of which appears to be the task of the singer. In addition, it is possible to use both sound-imaging elements and sound-imaging, related to the play of folk instruments (kobza, lyre, sopilka, violin) in the piano party, where the task of the pianist will be their correct reading. Such a connection with folk tradition is an essential feature of Ukrainian composer's art, which must be taken into account when performing them.

The presence of folk elements in composite works imposes certain obligations of creative order on those who interpret them. Performer-vocalist must perform the work in accordance with the laws that are available when singing folk-song material of the genre-oriented direction. Similarly, the pianist must not only skillfully perform his own party, but also strive to reproduce the sound of folk instruments, which is possible under the condition of extensive analytical work conducted by the performers.

Key words: folk singing, vocalist, repertoire, Ukrainian composers, chamber vocal compositions.

Постановка проблеми. Вокальна підготовка співака є досить складним та тривалим процесом. Він включає в себе багато етапів, пов'язаних із постановкою голосу, тренуванням інтонаційної та вокальної точності, дотриманням усіх складників, які становлять основу професійної майстерності. У вивченні шляхів удосконалення рівня вокаліста необхідне застосування різних методик. Проте метою будь-якої підготовки є правильне прочитання музичного матеріалу, його майстерне виконання. Під час формування вокальної вправності співака, який обрав народну манеру як базову для себе, левову частину репертуару становлять фольклорні твори. Зауважимо, що неможливо будувати весь процес підготовки фахівців та їхню концертну діяльність суто на народнопісенному матеріалі. Цікавими є камерно-вокальні твори українських композиторів, які не лише багато в чому мають фольклорне коріння, але також сприяють репродукуванню важливих чинників. Отже, варто розглянути особливості тих камерно-вокальних творів, які можна використовувати в процесі підготовки народних вокалістів.

Аналіз досліджень. До проблеми репертуару співаків спеціальності «Народний вокал» зверталися українські автори, а саме О. Шишкіна (Шишкіна, 2014), побіжно досліджувалося питання в збірці Л. Шаміної (Шаміна, 1987). Побутування фольклору в сучасній культурі та професіоналізації народних виконавців вивчалось в роботі Р. Кононенко (Кононенко, 2012). Специфіка камерно-вокальних творів українських композиторів XIX ст. загалом та М. Лисенка зокрема аналізувалася в працях Л. Божко (Божко, 2013), В. Жимолостнової (Жимолостнова, 2010) та Л. Корній (Корній, 2015). Попри те, що багато різних аспектів, пов'язаних із проблемою репертуару вокалістів спеціальності «Народний спів», розглянуто у вітчизняному музикознавстві, недостатньо обґрунтованим залишається виконавський аспект дослідження.

Мета статті полягає в розкритті особливостей виконання камерно-вокальних творів українських композиторів XIX ст. та їх значення в підготовці фахівців за спеціальністю «Народний спів».

Виклад основного матеріалу. У другій половині XX ст. пробуджується цікавість до народного співу. Він стає основою для виконавства не лише сольних вокалістів, а й колективів і хорів. Як зазначає Л. Шаміна в збірці, що містить твори, призначені для сольного виконання вокалістів спеціальності «Народний спів», виконання авторських композицій нарівні з фольклором здатне розвинути рівень майстерності. «Репертуар народних співаків поповнюється двома джерелами: пісенним фольклором і авторськими творами, які враховують особливості народної піснетворчості. Дві сфери взаємно збагачують одна одну, допомагають співакам знайти необхідну характерність, опанувати народну музичну промову, навчитися виразному інтонуванню» (Шаміна, 1987: 3).

Вивчення сучасного стану професійного навчання народних співаків у виші дозволяє виділити потребу соціокультурної практики у виконавців, які б мали надзвичайно широкі професійні можливості. У центрі їхнього репертуару мають бути зразки народної та композиторської музики. Причому, коли йдеться про авторські твори, варто підкреслити необхідність звернення до тих, які наближені до фольклорних витоків. Коли говорити не про професійних виконавців, а про аматорів, то народні співаки можуть взагалі не розрізняти авторський матеріал і фольклор. «Сьогодні фольклористи у своїх експедиціях стикаються з тим, що народні виконавці не розрізняють фольклорні пісні й авторські. У цьому разі найчастіше в їхньому репертуарі трапляються й естрадні пісні минулих десятиліть. У принципі, автентична культура може поглинути будь-які інновації, переробити їх і перетворити на фольклор» (Кононенко, 2012: 7942).

На потребі оновлення репертуару наголошують вітчизняні автори, які зазначають його одноманітність. «Нині одним із найважливіших питань існування та розвитку сольного народного виконавства є формування репертуару народного співака. Більшість виконавців мають у своєму репертуарі стандартний набір різнохарактерних пісень із супроводом і без нього, кілька

авторських творів» (Шишкіна, 2014: 215). Якщо казати про фольклорний матеріал, то він не може змінюватися, адже здебільшого представлений у низці чисельних збірок. Звернення ж до авторського тексту допоможе не лише урізноманітнити репертуар співака, але й дозволить серед широкого спектра творів обрати ті, які найбільше відповідатимуть виконавському світовідчуттю та творчому підходу.

Серед творів, які необхідно включати до репертуару народних співаків, виділяються камерно-вокальні твори М. Лисенка. Фундатор української композиторської школи має визнані досягнення у сфері вокальної творчості. У його спадку багато солоспівів, написаних на тексти Т. Шевченка.

Оскільки М. Лисенко багато уваги приділяв збереженню українського фольклору – збирав пісні, обробляв – його авторські камерно-вокальні твори також наближені до поезики народних пісень, як в образно-змістовному, так і в інтонаційному аспекті. «Саме йому треба завдячувати в збереженні та популяризації народних пісень, він найбільше зібрав народних скарбів, розкішно прикрасив їх своїми обробками і подарував їм довговічне життя. Микола Віталійович був першим, хто відкрив світові українські народні пісні в достеменній фіксації та «в їх природній одежі» – гармонізації, зберігаючи старанно стильові прикмети української народної музики» (Божко, 2013: 114).

Можна казати про те, що М. Лисенко не лише створив унікальні зразки вокальної лірики, яка була досить близькою до народнопісенного начала, але й зміг розкрити потенційні можливості, наявні в поезії Т. Шевченка. Він намагався використовувати інтонаційні звороти, що відповідатимуть народному началу, причому це могло відбуватися завдяки великому інтонаційному багажу композитора, навіть на підсвідомому рівні. «Вирішальним критерієм тут виступають поетична образність і слово як носій ідеї. У розгортанні вокально-інтонаційної лінії все підкорено інтонаційному началу. Автор знаходить точні, правдиві інтонації, котрі відбивають не лише емоційні зміни кожного вірша, а й розкривають смисловий підтекст поезії, який у Шевченка завжди пов'язаний з основним ідейним спрямуванням твору» (Божко, 2013: 116).

Л. Корній зазначає чималий вплив на формування камерно-вокальних творів М. Лисенка не лише фольклору, але й пісень-романсів, поширених у першій половині XIX ст. Говорячи про цей жанр, мистецтвознавець вказує на усну форму його передачі. Причому досить важливим є те, що багато творів могли бути не народними, а авторськими, проте через їхню популярність вони ста-

вали загальновідомими. Згодом вони могли стати матеріалом, на якому будувалися солоспіви чи обробки інших композиторів. «Хоча вони були авторським творінням, але поширилися переважно усно в міському середовищі. Серед пісень-романсів є зразки, які справедливо вважаються шедеврами народнопісенної лірики – «Ох, і не стелися, хрещатий барвінку», «Ой, глибокий колодязю, золотії ключі», «Ой у полі криниченька» та ін. Їх записав та аранжував М. Лисенко. Ці та інші пісні могли вплинути на формування його національного співучого, мелодичного стилю» (Корній, 2015: 13).

Зазначимо, що авторські твори можуть мати декілька рівнів взаємодії з фольклорним матеріалом. Можливе цитування народної пісні, використання її окремих елементів (ладів, ритмів, інтонацій, поспівок), після яких йде авторське розгортання музичного матеріалу, використання фольклорних текстів, образів. «Більша частина тематизму фольклорного типу у М. Лисенка є творчим перевтіленням характерних народнопісенних інтонацій та народної стилістики загалом. Композитор синтезував стилістику різних жанрів українського фольклору, що надавало його музиці різноманітного народного колориту. Це мало вирішальне значення для втілення народної тематики та народних образів» (Корній, 2015: 14). Автор зазначає, що як у вокальних, так і в інструментальних творах М. Лисенка чимало тематизму базується на тематизмі фольклорного типу. Причому це може проявлятися у використанні інтонацій, типових мелодичних зворотів. Серед них є звернення до інтонації висхідної сексти, яка потім по секундах скочує до квінтового звуку (I–VI–V ступені). Часом, як зазначає Л. Корній, можливе також застосування обернення звороту, де акцентується секундова інтонація.

У камерно-вокальних творах М. Лисенка в партії фортепіано досить часто наявні конструкції, пов'язані з народнопісенною творчістю. Це можуть бути елементи звуконаслідування гри на бандурі чи кобзі, імітування програшів, які притаманні думам. Найчастіше такі елементи характерні для жанру побутової пісні. Так, в інструментальному вступі у творі «Ой глибокий колодязю, золотії ключі» у фортепіанній партії створюються певні елементи стилізації жанру думи, де наявна імітація бандурної перегри, кобзарської заплачки, секундові плачеві низхідні інтонації. Також можливе використання великої кількості форшлаків, пасажів, сповнених дрібними тривалостями. «Патріотичний світогляд М. Лисенка сприяв тому, що для нього головною була національна визначеність його музики. Завдяки талантові, значним ком-

позиторським зусиллям, він створив в українській музиці самостійну національну традицію. Вона полягала в особливостях роботи з фольклором, його перевтіленням у власній творчості, поєднанні національних традицій з інонаціональними у професійній музиці (романтичного стилю) і створенням індивідуального стилю з виразною національною специфікою» (Корній, 2015: 17).

Варто зазначити, що в XIX ст. наявні ціла низка авторів, які так само приділяють значну увагу камерно-вокальним творам, причому для них наближеність до фольклору є базовим принципом – це Я. Степовий, С. Людкевич та ін. Саме ці композитори зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняного музичного мистецтва. Одним із жанрів, який втілений в їхній камерно-вокальній творчості, є балада, де надзвичайно яскраво представлені елементи, що наближують її до фольклору. У вокальній лінії наявні інтонаційні звороти, які притаманні народнописенній творчості, а в розгорнутій партії фортепіано, де створюється потрібний настрій, наявні звукообразальні елементи, може імітуватися гра на народних інструментах – бандурі, скрипці, лірі. Це можна простежити у творі Я. Степового «Ой три шляхи широкий», у баладі «За лесочком овраг» С. Людкевича. У партії фортепіано «акомпанемент змінюється від періоду до періоду та разом з іншими елементами містить й імітацію акордів бандури як фон для епічної розповіді (аналогічний засіб використано у другій строфі балади «За лесочком овраг» С. Людкевича)» (Жимолостнова, 2010: 46). Також генетичний зв'язок із фольклором проявляється в застосуванні строфічної форми в розгортанні музично-поетичного тексту, можливе запозичення риторичних інтонацій та мелодичних зворотів, які відсилають до розповідності епічних народнописенних джерел – дум, пісень тощо. Можна пересвідчитися, що такий зв'язок із фольклором не лише сприяє усвідомленню генетичної спорідненості української

композиторської творчості з народною, але й є підтвердженням необхідності звернення до різноманітного матеріалу в підготовці вокаліста за спеціальністю «Народний спів».

Наявність фольклорних елементів у композиторських творах накладає певні зобов'язання творчого порядку на тих, хто їх інтерпретує. Виконавець-вокаліст має виконувати твір згідно з тими закономірностями, які є в співі народнописенного матеріалу відповідного жанрового спрямування. Так само піаніст має не лише вправно виконувати власну партію, але й прагнути відтворити звучання народних інструментів, що можливо за умови великої аналітичної роботи, проведеної виконавцями.

Висновки. У підготовці фахівців напряму «народний спів» необхідне використання різноманітного репертуару. Хоча значну роль відіграє народнописенний матеріал, який може виконуватися сольо й у супроводі фортепіано, варто звертатися до творів українських композиторів. Виконання авторського тексту не лише здатне урізноманітнити репертуар співака, але й може краще відповідати виконавському світовідчуттю. Твори провідних композиторів XIX ст. демонструють тісний зв'язок із фольклорними витоками, що може проявлятися на різних рівнях взаємодії з народнописенною творчістю. Це може бути оброблення народної пісні, цитування окремих елементів – інтонаційних зворотів, типових ритмоформул, ладів, відтворення яких постає завданням співака. Окрім того, можливе використання як звукообразальних елементів, так і звуконаслідувальних, що пов'язані із грою на народних інструментах (кобзі, лірі, сопілці, скрипці) у партії фортепіано, де задачею піаніста буде їх правильне прочитання. Такий зв'язок із фольклорною традицією є сутнісною ознакою українського композиторського мистецтва, що необхідно враховувати під час виконання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божко Л. Солоспіви Миколи Лисенка: деякі виконавські аспекти. Наукові збірки Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка. 2013. Вип. 27. С. 113–120.
2. Жимолостнова В. Українська романтична камерно-вокальна балада у її мовно-стилістичних зв'язках із фольклорною традицією. Українське музикознавство. К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2010. Вип. 36. С. 39–47.
3. Кононенко Р. Професіоналізація народних виконавців: фольклор в публичному пространстві. Соціологія і общество: глобальные вызовы и региональное развитие: материалы IV очередного всероссийского социологического конгресса. М.: РОС, 2012. С. 7939–7949.
4. Корній Л. Микола Лисенко як творець української національної моделі романтичного стилю. Часопис НМАУ ім. П. І. Чайковського. 2015. Вип. 15. С. 11–18.
5. Репертуар народного півця. Для народного голоса без сопровождения и в сопровождении фортепиано (или других инструментов). В двух выпусках. Вып. 1 / составитель Л. Шамина. М.: Музыка, 1987. 63 с.
6. Шишкіна О. Формування репертуару народного співака як засіб розкриття творчої індивідуальності. Культура України. 2014. Вип. 47. С. 213–219.

REFERENCES

1. Bozhko L. Solospiv Mykoly Lysenka: deiaki vykonavski aspekty [Solospiv of Nikolai Lysenko: some performance aspects] Scientific collections of the Lviv National Music Academy named after M. Lysenko. Lviv, 2013. Vyp. 27, pp. 113–120 [in Ukrainian]
2. Zhymolostnova V. Ukrainska romantychna kamerno-vokalna balada u yii movno-stylistychnykh zviyazkakh z folklornoiu tradytsiieiu [Ukrainian romantic chamber-vocal ballad in its language-stylistic ties with folk tradition] Ukrainian musicology. K.: National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky, 2010. Vyp. 36. pp. 39–47 [in Ukrainian]
3. Kononenko R. Professionalizatsiya narodnih ispolniteley: folklor v publichnom prostranstve [Professionalization of folk performers: folklore in public space]. Sociology and Society: Global Challenges and Regional Development: Proceedings of the Fourth All-Russian Sociological Congress. M.: ROS, 2012. pp. 7939–7949 [in Russian]
4. Kornii L. Mykola Lysenko yak tvorets ukrainskoi natsionalnoi modeli romantychnoho styliu [Mykola Lysenko as the creator of the Ukrainian national model of romantic style] Chasopys of National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky, 2015. Vyp. 15. pp. 11–18 [in Ukrainian]
5. Repertuar narodnogo pevtsa. Dlya narodnogo golosa bez soprovozhdeniya i v soprovozhdenii fortepiano (ili drugih instrumentov). V dvuh vyipuskah. Vyip.1. Sostavitel L. Shamina [The repertoire of the national singer. For a national voice without accompaniment and accompanied by a piano (or other instruments)]. M.: Music, 1987. 63 p. [in Russian]
6. Shyshkina O. Formuvannia repertuaru narodnogo spivaka yak zasib rozkryttia tvorchoi individualnosti [Formation of the repertoire of the folk singer as a means of disclosing creative individuality]. Culture of Ukraine, 2014. Vyp. 47. pp. 213–219 [in Ukrainian]

Статтю подано до редакції 08.05.2018 р.